

HACI BEKTAŐ VELÎ

Arařtırma Dergisi

GÜZ'2001 / 19

KERKÜK TARİHİ

Doç. Dr. Ekrem Pamukçu*

Irak, tarih boyunca pek çok medeniyete beşiklik eden çok eski bir vatanıdır. Örneğin Sümerler, Akadlar, Babiller ve Asurlular'dan sonra Raşidin, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlılar döneminde de bu topraklar aynı işlevi başarıyla yerine getirmiştir.

Arap, Kürt, Türkmen ve daha nice kavim ve guruplara kucak açmış olan bu aziz vatan toprağı, bu gurupların milli kimliklerinin olgulaşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Arap ve Kürtlerden sonra Irak halkının üçüncü önemli unsurunu teşkil eden Türkmenler bu vatanın öz evladıdır. Resmi olarak İslam'ın ilk dönemleri diyebileceğimiz 673 yılında Irak'a girmeye başlayan Türkmenler o günden itibaren Irak'ın savunmasında özellikle "Sugur" dediğimiz düşman sınır hatlarında görev almışlar, kendilerine vatan edindikleri bu aziz toprakları canları pahasına korumuşlardır.

Türkmenler'i İslam ordusunda istihdam eden Emevi komutanlarından ve Irak genel valisi Ubeydullah b. Ziyad, onlardan 4000'ini Basra'ya yerleştirerek ülkenin iç ve dış güvenliğini bunlarla temine çalışmıştır.

Abbasiler'in ilk döneminden itibaren Türkmenler'in Irak'a girişleri devam etmiş, başta ülkenin en önemli ve hassas bölgesi olan (Sugur) sınır bölgelerinde istihdam edilmeye başlamışlardır.

Gelen Türkmen kabileleri Irak'ın güney, orta ve kuzey kesimlerine yerleşerek, burada bulunan muhtelif müslüman halklarla karşılaştılar. Burada Türkmenler uzun süreler İslam Devlet'ne hizmet ettiler. Bağımsız idareler beylikler kurdular. Böylece Türkmenler uzak ve yakın her yerde sert savaşılar, cesur askerler ve mahür siyasetçiler olarak yeni vatanları Irak'ta meşhur oldular.

Türkmenler'in Irak'taki yerleşim bölgeleri farklıdır. Pek çoğu Baas rejimi tarafından bugün yerle bir edilen bu bölgelerin başında Kerkük gelmektedir.

Türkmenler'in yoğun olarak yaşadıkları Kerkük'e bağlı Taze ve Tuz Hurmatu, Kümbetler , Leyan , Beşir Tavuk (Dakuk) Karatepe, Erbil vilayaeti ve bu vilayete bağlı Bastamlı, Amirli köyleri, Diyale vilayetine yine bu vilayete bağlı Kızırlat ve Mendeli kazası ve adını zikr edemediğimiz daha nice köy ve kasaba hayatlarını idame ettirmişlerdi.

Başta söylediğim Türkmenler'in yoğun olarak ve tarih boyunca kendilerine yurt edindikleri merkez Kerkük'tür.

Eski Babilden ve daha sonra Asurî Devlet'i döneminde kuzeydoğudan gelen kavimlerin akınlarına sık sık maruz kalan bu şehre Sasaniler zamanında Garmakân ve Süryani kaynaklarında Beth Grrme denilirdi.

Kaynaklarda (كرخا) Kerhā olarak adı geçen şehrin “Kerkük” olduğunun delilleri G.Hoffman tarafından ortaya konulmuştur.

Sasaniler zamanında şehir, Nasturiler’in önemli bir şehriydi. Hıristiyanlar’ın şehri eski Süryani ismi veya Arapça adı ile (الكرخ) el-Kerh diye zikrettikleri sırada Araplar’ın burayı hangi isimle tanıdıkları iyi bilinmiyor.

Kerkük’ün (كرخيني) şeklinde ki ismine ilk defa Yakut el-Hamevî’nün Mucemu’l-Buldān adlı eserinde rastlıyoruz. Yakut el-Hamevî’ye göre: “Kerhini Dakuk ile Erbil arasında yer alan güzel ve sağlam bir kaledir”. Yakut’un Kerhini dediği bu kaleli şehrin bugünkü Kerkük olduğu tarihi belgelerle kanıtlanmıştır.

Kerkük ve Kerhini isimleri arasındaki benzerliği ilk tesbit eden G. Hoffman’dır. İbn Şeddan Siret Salah ed-Din Eyyubî ve Sadreddin el-Hüseynî Tarih Beni Selçuk adlı eserlerinde şehri bu isimle zikretmişlerdir . Yine hicrî 8. asırda el-el-Omarî Mesāliku’l-Ebsār adlı eserinde Kerkük’ten Kerhini diye söz etmektedir. Dr. Mustafa Cavad bu konuda Şöyle diyor: “Biz Kerhini kasabasına Kerkük adının verildiği dönemi araştırdık ve bulduk. Bu dönem Akkoyunlu Türkmen Devleti dönemidir. Bu devirde Kerkük’te meydana gelen olayların kaydedildiği sicillerin bazılarında şehir (Kerkük), bazılarında da kerhini şeklinde geçmektedir

Şehrin bu iki ismi yıllarca birbirleriyle rekabet ettiler, sonunda yeni ismi olan Kerkük, daha eski olan Kerhini’ye galip gelerek yerini korumayı başardı.

Biz bu tebliğimizde Türkmenler’in damgalarını vurdukları, kendileriyle özdeşleştirdikleri bölgelerin başında gelen Kerkük ve çevresindeki etkinliklerin ilk dönemlerine yani bu bölgeye yerleştikleri M.1055-1258 yılları arasında tarihi ve klasik kaynaklara dayanarak ışık tutmaya çalışacağız.

Kaynakların bu dönem hakkında verdikleri bilgileri bir araya getirerek bir bütün oluşturmaya çalışırken bölgenin Türkmenleşmesi’nin nasıllığı sorusunda başlangıç itibarıyla bir cevap sunacağım.

Türkmenler’in bu bölgedeki varlıkları 1055 yıllarının çok öncesine dayanır. Çünkü bu tarihten önce de özellikle Şehrizer ve Kerkük’te Türkmenler’in varlığına şahit oluyoruz

Türkmenler daha sonraki yıllarda başta, Şehrizer ve Kerkük olmak üzere bölgenin hemen hemen tamamına hakim olmuşlardır.İbnu’l-Esir bu konuda şöyle demektedir: “Selçuklu Sultanı Berkyaruk ile kardeşi Mehmet arasında çıkan çatışmada Berkyaruk 433/1099 yılında Şehrizer’a gelerek buradan topladığı Türkmenlerden büyük bir ordu teşkil ederek Hemedan (همدان) daki kardeşinin üzerine yürür.

Büveyhoğulları döneminden önce de Türkler’in bu bölgelere akınları devam etti. Muizuddevle’nin h.334’deki isyanından on sene önce, Beckem et-Türkmanî liderliğinde kalabalık bir Türkmen topluluğu Irak’a girdi. Muhammed b. Raik bunları muhabbetle karşılayarak Vasit şehrindeki askerleri arasına katmıştır. Beckem’in yanında Tüzün, Yaruk, Muhammed Neyyal gibi emirler bulunmaktaydı.

Askerlerinin bir çoğu Türkmenler'den oluşan Muizuddevle'nin Bağdat'a girişiyle ilgili olarak Mustafa Cevad şöyle demektedir: "Şüphe yok ki Muizuddevle kuvvetiyle Irak'a giren Türkmenler burada kendilerinden önce yerleşmiş türkmenlerle karşılaştılar. Bunlardan bir kısmı topluma karışmış , diğer bir kısmı ise asker olarak onlara katılmışlardı"

Burada ifade edilmesi gereken bir husus: Buveyhiler devrine kadar gelen Türkmenler'in güney ve orta Irak'ta yerleşmeleri yanında kuzeyde Samarra, Musul, Kerkük, Erbil, vb. Stratejik önemi olan şehirlerde yerleşmiş olmalarıdır. İbnu'l-Esir şöyle demektedir: "Muizuddevle'nin yanındaki Türkler'e dayanması, onlara karşı elini açıp cömert olmaya ve onlara Basra ve Irak'ın orta bölgelerinde iktalar vermeye itmiştir". Ayrıca onun şu kayıtları dikkati çeker: "Bu dönemde Irak'a gelen Türkmen dalgaları "Guz" olarak adlandırıldılar. Bunlar Mansur Göktaş liderliğinde Azerbaycan'dan geldiler. Musul, Telafer ve Sincar bölgelerine yerleştiler"

Selçuklular devrine gelince tam olarak 1055 senesinde Tuğrul Bey komutasında Türkmenler Irak'a girdiler. Dr. Mustafa Cevad şöyle demektedir: "Selçuklular devri Irak toplumu için en önemli devirlerdendir. Birlerce guz Irak'a ferden ferda köleler yada bir kaç gurup olarak değil , hür, müslüman, fatih ve idareci bir topluluk olarak girdiler. Burada mülkün sahibi gibi davrandılar. el-Cezire, Şam ve Acem ülkeleri idareleri altına girdi. Bu durum Mardin'de ki "Benu Artuk", Atabekiyye el-Cebel Beyliği, Şiraz'da ki es-Sel Feriyye Beyliği, Musul'da ki Musul Atabeyliği, Erbil'de ki Zeyneddin Küçük Beyliği, Ceben Hamreyn'de ki İvakiyye Beyliği, Kehini (Kerkük)'de ki Benu Kıpçak Beyliği Amid (Diyarbakır)'da Kara Aslan Beyliği'nin kurulmasına yardım etmiştir.

Burada eklemek istediğimiz bir konuda Bayat kabilesinin Irak'a Selçuklular'la beraber girdikleridir. Kuzey Irak'ı kendilerine mesken olarak seçmişlerdir. Bayatlar'ın Kerkük'e yerleşip burayı vatan edinmeleride Selçuklular devrinde olmuştur. ?? ?????? ansiklopedisinde şöyle denilmektedir: "Kerkük bölgesinde oturan Türkmenler'in çoğu aslen Bayat kabilesindedir". Güneyde Arap kardeşleri ile birlikte yaşayan Bayatlar o derece onlarla karıştırdıkları onlar ana dillerini unmuşlar ve kabile ismi dışında hiç bir bağlantıları kalmamıştır. Bunun yanında orta kuzey bölgesinde yerleşmiş olanlar ana dillerini muhafaza etmiş, lakin bölgelerindeki halkların dillerinide öğrenmişlerdir.

KERKÜK'TE KURULAN KIPÇAK BEYLİĞİ

Bilindiği gibi kaynaklar Selçuklu döneminde Şehrizor-Kerkük'te yaşayan boylardan hep Türkmen olarak söz etmektedir. Türkmen oldukları kaynaklarda teyit edilen Kıpçak ailesinin 1072 yıllarında Şehrizor-Kerkük bölgesinde kalabalık bir nüfusla yaşadıkları tesbit edilmiştir. Kaynaklar Kıpçak Beyliği'nin tam olarak ne zaman kurulduu hakkında kesin bir bilgi vermezler ancak bu beylik içinde ki bir takım emirler hakkında bilgimiz vardır. Bunların ilki "Kıpçak b. Aslan Taş et-Türkmanî" dir. Muhtemelen beyliği bu şahıs kurmuş olmalıdır ve beylik onun adını almıştır. Kıpçak Beyliği bölgede 1131'den 1139'a kadar olan dönemde hüküm sürmüştür. Arslan Taş şehrizor kalesini kendisine merkez edinmiştir. Bu zat hakkında İbnu'l-Esir şöyle diyor: "Şehrizor ve çevresi (Kerkük ve etrafı) Kıpçak b. Aslan Taş et-Türkmanî'nin elinde idi. Tebası ona bağlı idi. Melikleri koruyordu ve onlarda ona yöneliyorlardı. Onun hükümetine onun gücü sebebiyle karşı çıkmıyorlardı. Etrafındaki insanların sayısı arttı ve Türkmenler ona büyük bir destek verdiler.

Kıpçak Beyliği bugünkü Kerkük ve Süleymaniye 'de kalan Kerkük ve şehrizor bölgelerinde bulunmaktaydı. Kıpçak Emirleri kılı Kerkük'te yazı ise şehrizorda geçiriyorlardı. Bu beylikle ilgili ilk bilgimiz şöyledi. Selçuklu Sultanı Mesud kardeşi Mahmud'un ölümü üzerine (1130) tahta geçmek üzere olan Melik Davud b. Mahmud ile karşı karşıya gelir.

Mesud bu savaşta Kıpçak Emiri Arslantaş'tan yardım istemiştir(1131) Mesud buradan 10 bin atlı toplar ve Bağdat'a yönelir.Bağdad'ta yapılan savaşta Musul Atabeyi Zengi Abbasi Halifesine karşı Mesud'u destekler. Bu durum Arslantaş ile Zengi'nin yakınlaşmasına sebep olur. Ancak daha sonra Zengi saf değiştiren işler karışır. Kıpçak Arslantaş ile Zengi karşı karşıya gelir.

Zengi Kerkük'ü Musul'a katmak amacıyla Arslantaş'a karşı Bir hareket başlatır ve Kerkük'e (Kerhini) bir birlik gönderir. Bu birlik bölgeye gelerek birçok kale ve bölgeyi ele geçirir. Bu arada birçok Musevi ve Hristiyan Cemaatin mallarında yağma edilir. Kıpçak Arslantaş yakalanmaktan kurtulur.Bundan sonra İmadüddin ez-Zengi bu beyliğe ait bütün şehirleri ele geçirmek için 1139'da asker yolladı. İki kuvvet "Derbend Bāzyān" denilen boğazda karşılaşır gerçekleşen şiddetli çarpışmadan Kıpçak'ın askerleri yenilir. Beyliğin kaleleri teslim olamaya mecbur olana kadar kuşatılır. Bundan sonra kıpçak İmadüddin Zengi'nin hakimiyetini kabul eder. Oğulları ve çocukları Atabeg soyundan kişilerle akrabalık ilişkileri kurarlar. Böylece Emir Kıpçak ve kendisinden sonra gelen çocukları 1203 yılına kadar Zengi ve selefinin ordularında hizmete devam ederler.

Musul Atabeyi'ne bağlanmasından sonra da bu bölgenin aynı adla yani "Kıpçak Diyarı" şeklinde anılmasında kaynaklarda belirtilmektedir.

Kıpçak ailesinin başına 1185 yılında Emir İzzuddin hasan geçer. İzzuddin tıpkı dedesi Kıpçak Arslantaş gibi siyasi olaylardaki başarısıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Emir İzzuddin kızı 1188 yılında Tikrit valisi Fahrudin İsa'nın oğlu şemseddin ile evlenir. Yine İzzuddin'in bir kız kardeşide Selahaddin Eyyubi'nin naibi Kuş-Toğdi ile evlidir.

İşte bütün bu akrabalıklar ve akrabalık bağları İzzuddin'in siyasi ilişkilerini ve otoritesini son derece etkili hale getirir. Selahaddin Eyyubi 1189'da Kerkük (Kerhini) ve şehrizor bölgesine Naibi Kuş-Toğdi et-Turkmani'ye gönderir. Bu atamada bölgedeki Kıpçak ailesinin nüfuzunun hakim olması ayrıca Emir İzzuddin'in naibi Kuş-Toğdi'nin kayınpederi olmasının payı büyük olmalıdır. Aynı yıl Kızılarlan ile arası açılan Irak Selçuklu Sultanı III. Tuğrul Kıpçak oğlu İzzuddin Hasan'ın yanına gelir ve bundan Selahaddin Eyyubi'ye bir mektup yazarak yardım ister. Ancak Eyyubi Haçlı ordularıyla meşgul olduğu için Emir İzzuddin ile Kendi naibi Kuş-Toğdi'ye bir mektup yazarak Sultan III. Tuğrul'a yardımcı olmalarını ister. Sultan III. Tuğrul bütün ümidini Kerkükte bulunan Kıpçak Oğlu İzzuddin'e bağlamaktadır. Aralarındaki dostluğu ve güveni pekiştirmek amacıyla Tuğrul İzzuddin'in kız kardeşi ile evlenir. Kaynaklar bu evlenme töreninin Kerhini (Kerkük)'de gerçekleştiğini kaydederler.

Sultan III. Tuğrul b. Aslan b. Tuğrul Selçukî kendisine katıldığında el-Kıpçakî Kerkük'te bulunuyordu. Bu günlerde Halife en-Nasr'ın askerine katılmış ve İzzeddin Hasan Halife en-Nasr li-Dinillah'tan onu bağışlaması için arzı olmuştu. Halifede onu bağışlıyarak Kerkük'te kalıp işlerini düzenlemesine izin vermişti. O bahara kadar orada kalacak İzzeddin kıpçak'ın kızı ile evlenecektir. Bundan sonra Kerkük'ten ayrılıp bir süreliğine Azarbaycan'a gitmiş, daha sonra Kerhini'ye dönerek Emir İzzeddin hasan 'ın kalesine yerleşmiştir. Bundan Sonra Sultan Tuğrul onu terk ederek ülkesi olan Hemedan'a dönmüştür. Erbil Hakimi olan Muzafferuddin Gökbörü kendisine geçmesi için İzzeddin

Kıpçakî'ye yönelmiş ve 1191'de onu ele geçirmiştir. Muzafferuddin Gökbörü'nin bu hareketi Kıpçak Beyliğinin işgali anlamına geliyordu. Bunun akabinde Halife en-Nasr li-Dinillah 587 h. 'de Sultan Selahaddin Eyyubi'ye bir mektup yazarak İzzeddin Hasan'ın Muzafferuddin Gökbörü tarafından yaklanmasını eleştirmiş ve Kerkük'te onun dışında birinin oturmasına razı olmadığını bildiren sert bir mektup göndermiştir. Kerkük (Kerhini) daha sonra Abbasi Halifesi Nasr li-Dinillah'ın yönetimine girer. Biz bu olayı şöyle tesbit ettik:

Bu durumu ifade ettiğimiz gibi en-Nasr li-Dinillah'ın İzzeddin Hasan'ın serbest bırakılmasını isteyerek, onun Feleküddin b. ElüMuzaffer, Ebu Haib gazş Beg b. Kıpçak et-Türkmani, Abdullah el-Ayvakî gibi bir çok Emirini Halife'nin kendi hizmetine katmasında görmekteyiz.

Tarihçi Tacuddin Ali b. El-Mesai, "er-Ravz en-Nadir (ناضر) fi Ahbar el-İmam en-Nasr" isimli kitabında "Feleküddin b. El-Muzaffer en-Nasr'ın Komutanlık ve binicilikte meşhur emirlerindendi dendi. Güzel görünüşlü ve yaşayışlı bir kimse idi., mütevazi idi. 1255'te İmam en-Nasr öldüğünde Feleküddin Gazi bey onun hizmetinde idi".

Hicrî VI. asırda kerkük ve civarında tarih sahnesine çıkan ve bu bölgede kurulan ilk Türk beyliği olan Kıpçaklar Kerkük Türkmen kimliğini bölgeye damgalayan bir unsur olmuştur. Elbette daha öncede bölgede Türkler bulunmaktaydı. Bu beyliğin özelliği ve önemi ilk siyasi yapı olmasındandır. Gökbörü tarafından ortadan kaldırılmasından sonrada Türkmenler varlıklarını Kerkük'te sürdürmüşler ve yeni oluşumlara katılmak üzere güçlerini ve varlıklarını devam ettirmişlerdir.

MOĞOLLAR DEVRİ

Bu dönemde gerek Moğol ordusu içerisinde gerekse Moğollardan Kaçan Türkmen Irak'a girdi. Bunların çoğunluğu Irak'ın Kuzeyini: özellikle Kerkük ve Şehrizer bölgesini vatan edindiler. Bu bölgeye gelmedeki gayeleri hala Halife en-Nasr li-Dinillah'ın nüfuz bölgesi olan bu bölgeye sığınmaktı. Aynı zamanda daha önce kendi soydaşlarının bulunduğu bölgeye Harezmi Türkmenleri gelmeye başlamışlardı.

Harezmsah Sultanı Calaluddin Mengüberti Huzistan'ı ele geçirmek için şeyder'i kuşatmış ancak bunda muvaffak olamayınca Irak bölgesine yönelmiş ve kendine bağlı birlikleri Irak'ın kuzey ve orta bölgelerine özellikle Musul, Erbil, Kerkük ve Diyalâ'ya yerleştirmiştir. Sultan Celaluddin'in büyük annesi ve Harezmsah Alauddin'in annesi "Terken (Türkan) Hatun" un bağlı olduğu "Yimek" boyu Celaluddin'e bağlı bulunan boylardan birisi idi. Bayat aşiretinin bu boyun bir parçası olduğu ifade edilmektedir. Harezmsah orudsusu ile Irak'a giren Bayatlar daha önce Selçuklular devrinde bölgeye gelmiş olan Bayatlar ile karşılaşmışlardı.

Mustafa Cevad bu konuda şöyle demektedir; "Celaluddin'le Irak'a gelen Türkmenler kendilerinden önce bölgeye gelmiş olanların Araplarla karışıp, Arpça konuşan unsur haline geldiklerini gördüler. Bu sebeple ne onlarla ne de Arapçayı iyi bilmemeleri sebebiyle bölgedeki Arap unsur ile anlaşamıyarak kuzeyde Marin'de "Hamreyn" dağı bölgesine yöneldiler. Bugünkü Dakuk'a vardıklarında İvakiyye, Kıpçakiyye gibi Türkmen toplulukları ile karşılaştılar. Bu sırada bu topluluklar hala dillerini koruyorlardı. Bu gelen guruplar adı geçen Türkmen birlikleri ile dil ve din birliği çatısı altında birleştiler". Burada ifade edilmesi gereken bir hususta bölgede bulunan Hıristiyan türkmenler'in Moğollar devrinden kalan unsurdur. Nayman Aşiretinden Hülagü'nün

yardımcılarından “Kinyoga” Hıristiyandı. Bu surada Moğol Ordusunda bulunan pek çok Türkmen Hıristiyandır. Aynı zamanda Hülagü'nün hanımı “Dokuz Hatun “da Hıristiyandı. Denildiğine göre Hülagü Abbasi Hilafetine karşı zalimane saldırılarını onun isteği ile yapmıştı.

Abbas el-Azzavi “Kara Ulus” boyuna bağlı bazı Türkmen kabilelerinin bir kısmının Moğollardan kaçarak Yada moğol Ordusu içinde Mendeli civarına yerleştiklerini belirtmiştir. Bu Kabilenin Mensupları bu gün Kerkük, Telafer bölgelerinde yaşamakta ve “Neftci” olarak bilinmektedirler. Bunlardan Bacalan, Tataran ve el-Celairiyyin kabileleri bulunmaktadır.

738 senesinde Hasan el-Celayirî bağdat'ı ele geçirerek Irak'ta Moğol hakimiyetine son vermiştir. Burada Celairiye Devletini kurarak oğlu “Akboğa”yı Emiru'l-Ümera olarak tayin etmiştir.

“KARA ULUS” KABİLESİ EMİRİ HASAN

Celairilerin Bağdattaki hakimiyeti Timur burayı 1383 senesinde istilasına kadar devam etti. Mustafa Cevad şöyle demektedir: “Timur'un ordusu ile birlikte ona İranda katılan türkmen kabileleri Irak'a girdiler. Bu kabilelerden es-Saruliyye bugünde aynı isimle bilinmekte ve Karatepe bçgesinde bulunmaktadır. Bu kabileden “eş-Şebek” aşireti ise Musul'da bulunmaktadır.

“Karakoyunlu” kabilesi Batı Türkistan'dan Azerbaycan ve Şşvas'a gelmiş, buradan sonra Irak'ta yerleşmişlerdir. Bunların başındaki “Bayram Hoca” Sultan Üveys el-Calairî ile buluşmuş ve 1373 senesinde ona katılmıştır. Sultan Savaşlarında ondan yardım istemiştir. Sultan Üveys'in 776h. 'de ölümünden sonra Bayram Hoca memleketin işlerinin yürütücüsü olmuş 878'de Musul'u 4 aylık bir kuşatma ile ele geçirmiş, daha sonra Sincar ve Teleferon'un idaresine geçmiştir.

Akkoyunlu kabilesi Moğollar devrinde Türkistandan göçüp Irak'a yerleşen türk birkliklerinden bir tanesidir. Kök dedeleri “Bayındır b. Gün b. Oğuz” dir. Kara Osman b. Kutlu Bey ve Hasan Bey b. Ali “Uzun Hasan” olarak tanınır. Uzun Hasan 874 senesinde oğlu Maksûd Bey vasıtasıyla Bağdat'ı ele geçirmiştir. Akkoyunlu Devleti'nin hakimiyeti 914h. Senesinde Bağdat Şah İsmail Safevi tarafından ele geçirilene kadar devam etmiştir. Mustafa Cevad şöyle demektedir; “Karakoyunlu ve Akkoyunlular Irak'ın Kuzey ve Kuzeydoğusundaki halklarla daha önce gelen Türkmenler ve Kürtlerle karışmışlardır. Bu gün herhangi bir kişi bunların akrabalığını ne isbat edebilir nede inkar edebilir. Çeşitli hareketleri Irak Azerbaycan ve el-Cezşreyi ele geçirmelri için onlara fırsat vermiş ve buralardaki hakimiyet süreleri buralardaki unsurlarla ve özellikle kendilerinden önceki Türkmenlerle karışmaları için yeterli zaman vermiştir.

Konuyu bitirmeden burada bir noktaya daha işaret etmek istiyorum:

Moğollar 1230 yılında Erbil ve çevresine yöneldiklerinde karşılaştıkları pek çok Türkmen'i katlettiler. Moğollar Kerhini (Kerkük) ve Dakuk çevresindeki diğer yerleşim bölgelerini ele geçirip geri döndüler. İbnu'l-Esir şöyle demektedir; Moğollar Kerkük ve havalisinde hiç bir direnişle karşılaşmadılar”. Bu sözü rededen Mustafa Cevad şöyle der; “Bu yılda (1231) Moğollar'ın Azerbaycan ve Şehrizor bölgesine kadar geldikleri haberi yayılınca Halife Mustansır paralar bastırmış ve etraftan çoğunluğunu Türkmenler'in oluşturduğu bir ordu hazırlatmış ve bu ordunun başına Katmeri getirip saldırıya geçmiştir. Ordu önce Erbil Emiri Muzafferruddin Gökbörü üzerine yürümüş ve iki ordu

Kerkük'te karşılaşmıştır. Receb ve Şaban aylarını geçiren Emir Katmer daha sonra Kerkük'e girerek bir müddet burada istirahate çekilir.

1248 yılında Irak'ta Musul ve civarında yağmurlar neticesinde büyük bir sel oluşur. Aynı yıl Kerkük ve Erbil kalelerinin bir kısmı yıkılır. Kerkük kalesinin çöküşü bölgenin savunmasında ciddi bir tehdit oluştursada kale acilen tahkim edilerek tehlike bertaraf edilir.

1733 yılında Osmanlı Sultanı Mahmud Irak'ı istilaya kalkışan Nadir Şah'ı durdurmak için veziri Topal Osman Paşa komutasında bir orduyu Kerkük'e gönderir. Topal Osman Paşa idaresindeki kuvvetler Kerkük'e girerek burayı üs olarak kullanır iki ordu Uzaym nehri kenarında karşılaşırlar. İlk önceleri Osmanlı ordusu galip duruma geçer ve Topal Osman Paşa Kerkük'e gelerek burada istirahate çekilir. 1735'te Nadir Şah bir kez daha Kerkük'e saldırır. Bu arada Osmanlı valisi Hüseyin Paşa ve maiyetindeki ordu şehri terkedince, şehri savunma işi Kerkük haşkına düşer 3 gün 3 gece Nadir Şah ordusuna direnen Kerkük halkı İran ordusunun yoğun top atışına fazla dayanamıyarak teslim olurlar. Kerkük'ü teslim alan Nadir Şah Kerkük halkını cezalandırmak yoluna giderek halka eziyet eder.

Sonuç olarak, İslamî dönemde Kerkük'ü incelerken tarihi verilerden istifade ettik ve olaylar ve tesbitlerde objektif olmaya özen gösterdik. Irak'taki varlıkları inkar edilmeye veya çok az olarak gösterilmeye çalışılan Türkmenler'in Kerkük ve civarındaki faaliyetlerine temas ettik. Türkmenler Kerkük'ü mesken tuttıkları ilk günden itibaren buradaki diğer kardeşleri ile hep uyum içerisinde yaşadılar ve dostça, kardeşçe ilişkiler içinde oldular. Tâki birileri içlerine nifak salana kadar.

Kerkük Irak'ın bir parçasıdır. Burada bulunan bütün halklarda onun bir parçasıdır. Buranın kendine has bir olduğu söylemek Irak halkını bölmeye yönelik olacaktır. Ben Irak'ın bölünmesine yol açacak ve hepimizin karşısında olacağı bir durumun kimsenin kabul etmeyeceğine inanıyorum.

KAYNAKÇA

KLASİK KAYNAKLAR:

- 1- İbnu'l-Esir, Ebu'l-Mehasin Ali b. Ebi'l-Kerem. el-Kâmil fi't-Tarih (9 cilt)
- 2- -----, et-Tarih el-Bâhir fi ed-Devle el-Atabekiyye, (Tah. Abdulkadir Tuleyhan), Kahire 1967.
- 3- el-İsfahanî, Ebu Abdullah İmamuddin b. Muhammed, el-Feth el-Kasî fi el-Feth el-Kudsî, Kahire 1324
- 4- el-Hüseynî, Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali, Ahbâr ed-Devle es-Selçukiyye, (Tah. Muhmmmed İkbâl), Lahor 1932.
- 5- İbn el-İmâd Ebu'l-Fellâh Abdulhayy, Şezerât ez-Zeheb fi Ahbâr Men Zeheb, Kahire 1351(8 cilt)

6- Ebu Şāme. Şihabuddin Ebu Muhammed, er-Ravzateyn fi Ahbār ed-Devleteyn, Kahire 1287, (2 cilt)

7- İbn Şeddad, Bahaiddin el-Kadı, Siret Salah ed-Din el- Eyyubî

8- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Tarih er-Rusul ve el-Mulûk, Kahire 1358, (8 cilt).

9-İbn el Fûtî, Abdurrezzak b. Ahmed, elHavadis el-Camia (Tah. Mustafa Cavad), Bağdat 1951.

10- -----, Telhis Mecma el-Adâb fi Mucem el-Elkâb, (Tah. Mustafa),Dımaşk, 1965.

11- İbn el-Munkız, Müüeyyed ed-Devle Ebu Muzaffer, el-İtibar, (Tah. Philip Hitti), Brenston 1930

12- en-Nesevî, Muhammed b. Ahmed Şihabuddin, Siret es-Sultan Calaleddin Mengüberti, (Tah. Hafız Ahmedî), Kahire 1953.

13- İbn Vasıl, Camaluddin Muhammed b. Salim, Muferric el-Kurûb, (Tah. Camaluddin Şeyyal), Kahire 1953.

14- el Hamevî, Yakut Şihabuddin Ebu Abdullah, Mucemu'l-Buldan, 1866, (7 cilt)

15- el-Ömerî, ed-Durer el-Meknune fi Measir el-Madiye Min el-Kurûn

16- Reşiduddin Fazlullah b. Ebi'l-Hayr, Camiu't-Tevârih, (terc. Mustafa Sadık), Dai İhya el-Kutub el-Arabiyye, 1960.

17- el-Belâzûrî,Futûh el-Buldân

MODERN KAYNAKLAR:

18- Barthold, et-Türk fi Asya el-Vusta, (Terc. Ahmed Sait Süleyman), Kahire 1958.

19- el-Azzavî, Abbas, Tarihu'l-Irak Beyne'l-ihtilaleyn, Bağdat, 1956 (8 kısım)

20- -----, Aşairu'l-Irak, Bağdat, 1956, (4 kısım)

21- Cavad. Mustafa, Delil Harita Bağdat el-Mufassal, Bağdat, 1958

22- -----, "Tarihu Kerkuk", Mecelle Ehli'n-Neft, Beyrut 1954.

23- -----, "Makalât", Mecelletu'd-Delil, 1947.

24- Zabit, Şakir Sabir, Mûcez Tarh et-Türkmen fi'l-Irak, Matbaatu'l-Maarif, 1960.

25- -----, Tarihu's-Sadaka Beyne'l-Irak ve Türkiye, Bağdat 1970.

26- Pamukçu, Ekrem , Baüdat'ta İlk Türkler, Ankara, 1991.

27- -----, İslam Ansiklopedisi,

DİPNOTLAR

*Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

el-Belâzurî, Futuhu'l-Buldân, s.507.

Usûl Esmâi'l-Mudun ve'l-Mevaki' el-İrakiyye, Cemaluddin Bâbân, Bağdat Baskısı, 1989, s.246.

Mecelle Ehl en-Neft, Beyrut, 1954, s.40.

İbn el-Fûtî, Abdurrezzak Ahmed, Telhis Mecma el-Adâb fi Mucemi'l-Elkâb, (tah. Mustafa Cevad), Dimaşk, 1965, 4/136

İbnu'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, 3/560

el-Mesudî, Muruc ez-Zeheb, 3/560

Mecelle ed-Delîl, 1966, s.5

Bkz. el-Kâmil fi't-Tarih, 8/171

Bkz. a.g.e., 8/171, 10/136

Mecelle ed-Delîl, 1946, s.5

Şakir Sabir Zabit, Tarihu's-Sadaka beyne'l-İrak ve't-Türkiye, s.151

İbnu'l-Fûtî, a.g.e., s.301

el-Kâmil fi't-Tarih, c.8, s. 368.

Et-Tarih li-Bâhir fi ed-Devle el-Atabekiyye (Tah. Abdulkadir Tuleyhât), Kahire 1963, s.43

İbn Munkız İtibar (Tah. Philip Hitti) 1930, s.159

Bkz. el- Kâmil fi't-Tarih, c.8, s. 768

İbn Vasıl, Müferricu'l-Kurub (Tah. Camaluddün Şeyyal), Kahire, 1953, c. 2, s. 171; bkz. Ebu Şame, er-Ravzateyn fi Ahbar ed-Devleteyn, c. 1, s.60-64

Ebu Şame a.g.e., c. 2, s. 38

Bkz., İmadudin İsfehani, el-Feth el-Kasî, s. 352; Ebu Şame, a.g.e., c.1, s.129

Bkz. el- İsfehanî, a.g.e., s.374; Reşudiddin Fazlullah, Camiu't-Tevarih, Trc. Neşet Hindāvî, Kahire 1960, s. 149; el-Hüseynî, Ahbaru'd-Devle es- Selçukiyye, (Tah. Muhammed İkbâl) , Lahor, 1933, s.177 ve sonrası

Bkz. İbn Şeddat, Siret Salahaddin Eyyubî, s.156; Mustafa Cevad, "Kerkük fi't-Tarih, Mecelletü ehli'n-Neft, s.40, 1954

en-Nesevî, Siretu es-Sultan Calaluddin Mengüberti, (Tah. Hafız Hamdi), Kahire, s.25

Şakir Sabir Zabit, Mucez Tarih et-Türkman fi'l-Irak, bağdat, 1958, s.91-92

Mecletu'l-Delil , s.5, 1946

Bkz. Abbas el-Azzavî, Aşairu'l-Irak, c.2, Bağdat 1953, s.172

Bkz. Abbas el-Azzavî, Tarihu'l-Irak Beyne'l-İhtilaleyn, c.2, s. 23,27,83

Mecelletü'd-Delil,s.5, 1946: Bkz.el-Azzavi, Tarihu'l-Irak, 3,373

Bkz. el-Azzavî, Tarihu'l-Irak, 3, 179

Mecelletü'd-Delil, s.5, 1946

Mustafa Cevad, el-Havadis el-Camia, s.19 ve sonrası

Bkz. el-Omarî, ed-Durrei el-meknune fi Measir el-Maziyye min el-Kurûn